

O camee romană cu reprezentarea Gorgonei Medusa din colecția Muzeului Județean Botoșani

A Roman Cameo with the representation of Gorgo Medusa from the collection of Botoșani County Museum

Ana Cristina Hamat¹

Adela Kovacs²

Cuvinte cheie: Imperiul Roman, camee, Medusa, sec. III p. Chr.

Keywords: Roman Empire, cameo, Medusa, 3rd c. AD.

ABSTRACT

In 1994, within the village Nichiteni, commune Coțușca (Botoșani county), an onix cameo engraved with the image of Gorgo Medusa was discovered. Based on stylistic details and analogies, it can be framed chronologically in the period of the 3rd century AD, being certainly a product of the workshops of the Roman Empire, which operated during this period. From a stylistic point of view, the object belongs to type II and to Popović variant 3 in the typology dedicated to this class of intaglios. It is currently in the deposits of the Botoșani County Museum.

Articolul de față readuce în discuție o piesă deosebită descoperită cu peste 25 de ani în urmă și aflată în prezent în depozitele Muzeului Județean Botoșani³. Este vorba despre o camee cu reprezentarea Gorgonei Medusa, care până în momentul de față nu a beneficiat de o prezentare adecvată, ea fiind adusă la cunoștința publicului larg printr-o scurtă notă într-o publicație locală, editată de Direcția Pentru Cultură Botoșani⁴.

Reprezentarea Gorgonei Medusa pe camee este unul dintre cele mai populare subiecte pentru astfel de piese și prin

urmare ea a devenit pretextul uneia dintre cele mai cunoscute serii gliptice, cu o popularitate care precede chiar epoca Imperiului și durează până în antichitatea târzie, fiind unul dintre simbolurile favorite, atât în arta Evului Mediu, cât și în cea modernă și contemporană.⁵

Context de descoperire

Cameea a fost descoperită în 1994 (Fig. 3, 4), cu ocazia unor cercetări arheologice desfășurate pe raza satului Nichiteni, comuna Coțușca, jud. Botoșani. Ea a apărut într-un sondaj efectuat la 1 km de necropola de secolele IV-V de la Nichiteni⁶ și se află în prezent în depozitele Muzeului Județean Botoșani, având numărul de inventar 14755-colecția Arheologie.

¹ Muzeul Banatului Montan, bv. Republicii, nr. 10, Reșița; anahamat@yahoo.com

² Muzeul Județean Botoșani, str. Unirii, nr. 15, Botoșani; e-mail: adelakovacs.museum@gmail.com

³ Versiunea în limba engleză a prezentului studiu este publicată în Revista Banatica, nr. 20/2020, Muzeul Banatului Montan, Reșița.

⁴ Șovan 2001, 7-8.

⁵ A se vedea spre exemplu celebrul tablou pictat între 1617–1618 de către Rubens, The Head of Medusa și aflat în prezent la Kunsthistorisches Museum, Vienna.

⁶ Șovan 2001, 7; Timofan 2018, 59-66.

Necropola de la Nichiteni, comuna Coțușca (Fig. 1, 2), a fost descoperită în anul 1961, cu prilejul unor ample lucrări pentru îndiguirea cursului pârâului Volovăț și realizarea unei acumulări de apă în locul numit de localnici Mârzâc. Necropola se află la circa 800 m nord de satul Nichiteni și la circa 1 km sud-sud-est de satul Coțușca, pe partea stângă a pârâului Volovăț. În zonă au fost descoperite artefacte care pot fi încadrate în: paleolitic, cultura Cucuteni-faza B, cultura Noua cu elemente Costișa, Hallstatt târziu, cultura Sântana de Mureș-Černjachov și perioada medievală timpurie (culturile Costișa-Botoșana și Suceava-Șipot-Botoșana)⁷. În anii 1962, 1964 și 1966, Emilia Zaharia și Nicolae Zaharia au efectuat săpături preventive în zona necropolei din secolele IV-V d. Hr., recuperând inclusiv o parte din inventarul mormintelor distruse cu ocazia amenajării barajului pe pârâul Volovăț. În total, în necropolă, au fost descoperite și cercetate 25 de morminte, dintre care remarcabil este mormântul 18, care a beneficiat și de o publicare separată⁸.

Descriere. Analogii.

Piesa este o camee lucrată în onix în două straturi, pe spatele ei fiind vizibil cel de-al doilea strat, de culoare albăstrui închis. Având dimensiuni mici (lungime: 12 mm; lățime: 10 mm; grosime: 6 mm) artefactul poate fi încadrat în grupa clasică a reprezentărilor Gorgonei Medusa. Capul personajului este redat prin tăieturi precise și simple. Fața este rotundă, obrajii sunt plini, iar trăsăturile faciale sunt abia schițate. Gura este întredeschisă, iar ochii bulbucați au fost redați prin două tăieturi practicate în unghi. Nasul este drept, cu calota tăiată pornind de pe frunte și nerespectând anatomia, partea superioară fiind tăiată în unghi drept fără a fi rotunjită prin șlefuire.

Părul înconjoară fața ca un halou și este redat prin mici creștături marginale în masa stratului alb, acestea delimitând capul, precum și de o rețea de incizii gravate care sugerează bogăția părului. Pe creștet este redat schematic, prin două șanțuri care îl delimitează, nodul format din păr, prezent și în alte reprezentări, aflat în relație cu șerpilor veninoși care formează părul. Aripioarele au fost tăiate în stratul alb, de o parte și de alta a nodului median, pliate pe cap, penajul fiind sugerat prin creștături în rețea rombică. Tăietura generală a cameei oferă reprezentării un pseudo-volum, necesar de altfel pentru a îndulci schematismul reprezentării (Fig. 5).

Folosirea acestui motiv în artă, are la bază câteva legende cunoscute. În mitologia greacă, Medusa, numită și Gorgo, este una dintre cele trei Gorgone, descrise ca ființe supranaturale, monstruoase, cu părul format din șerpi veninoși și a căror privire putea transforma orice ființă vie, sau după unele legende doar bărbații care o priveau, în piatră⁹. Conform altei legende, care a ajuns până la noi datorită lui Ovidius, Medusa a fost o fată frumoasă sedusă de către Poseidon în altarul Atenei, fapt care a atras mânia zeiței, aceasta transformând-o apoi într-o zeitate monstruoasă¹⁰. După ce Perseu a reușit să o decapiteze, capul acesteia și-a păstrat magia și prin urmare el a fost dăruit Athenei, pentru a-și decora scutul. Imaginea acesteia în artă a suferit de-a lungul timpului diverse transformări, de altfel tributare dezvoltării și transunerii unor variante ale mitului. Într-o primă fază, imaginea capului Medusei a fost integrată în artă prin reprezentarea denumită Gorgoneion. Astfel, între secolele VIII-IV a. Chr. apare în prim plan o divinitate semi-umană cu o figură monstruoasă, ochi bulbucați și gură rânjită, având limba scoasă afară¹¹.

⁷ Zaharia N. 1961, 23; Zaharia N. et alii 1970, 254; Zaharia N., Zaharia E., 1974, 137; Teodor 1974, 102-103; Teodor 1997, 122; Popescu 1964, 599; Păunescu et alii 1976, 92.

⁸ Șovan 2011, 61-66.

⁹ Hesiod, *Theogony* 270-288, și Pseudo-Apollodorus *Bibliothēke*, 1.10 și 2.4.

¹⁰ Ovid, *Metamorphoses* 4.753-803.

¹¹ Milovanović, Anđelković Grasar 2017, 168.

Arta elenistică și apoi arta romană, au transformat Gorgoneion-ul grecesc și l-au adaptat nevoilor societății, impunând tipul Medusei cu chip uman. Ea apare acum mai umanizată, cu chipul rotunjit, am putea spune, chipul unei femei frumoase cu părul bogat, dublat de șerpi și aripioare și a fost denumită de către specialiști *Medusa Rondanini*¹². Transformarea începe în epoca elenistică și se impune definitiv în timpul lui Augustus¹³, răspândindu-se treptat pe tot teritoriul Imperiului. Sub efectul acestor transformări, Medusa devine un personaj tragic, aproape uman¹⁴, al cărui principal avocat este nimeni altul decât Ovidius¹⁵.

Într-o lucrare recentă, cu privire la folosirea acestui motiv în arta romană din Balcani, B. Milovanović, și J. Anđelković Grasar, au demonstrat că acesta era folosit în special, însă nu exclusiv, pentru protecția femeilor¹⁶, ceea ce ar explica prezența cameelor cu acest motiv, montate în diverse bijuterii feminine¹⁷. Astfel de camee erau folosite pentru a decora inele, medalioane, lanțuri și coliere, precum și cerceii¹⁸.

Folosită mai ales pentru funcția sa apotropaică, imaginea Medusei, a devenit una dintre seriile favorite în gliptica romană, mai ales pe camee¹⁹ și mai puțin pe intalii. Ea apare aproape întotdeauna sub forma unui cap fără corp, de sine stătător sau ca parte componentă a scenei mitologice a uciderii de către Perseus. Studiind cameele descoperite în Moesia Superior, I. Popović a ajuns la concluzia că astfel de bijuterii erau purtate atât din motive apotropaice cât și ca obiecte de podoabă și mai ales de prestigiu²⁰.

Datorită versatilității, motivul a fost folosit pentru a decora echipament militar, bijuterii, în arhitectură, artă (fresce, mozaicuri, sculptură), sau chiar pentru a decora arhitectura funerară (sarcofage, stele funerare, altare), reprezentarea căpătând astfel valențe psihopompe și fiind considerată din acest punct de vedere o protectoare a sufletului sau a locului, reprezentantă a vieții de apoi și a victoriei asupra morții²¹, sau asociată cu norocul și aducătoare de noroc pentru cei vii²².

Cu o origine atât de veche, nu este de mirare patronajul extins și implicarea acestui tip de reprezentare în multe domenii, de la protecția imediată a posesorului, la protecția casei, a călătoriilor, ei atribuindu-se chiar valențe procreatoare specifice cultului fertilității²³.

Analogii pentru piesa de față regăsim în multe dintre provinciile Imperiului. Între acestea remarcăm diverse locații din Britannia²⁴, la Augst²⁵ în Germania Superior și Cologne în Germania Inferior²⁶, în Gallia la Alesia, Metz, Beaurains, Boitray²⁷, în Gallia Belgica la Augusta Treverorum²⁸, la Viminacium, Margum, Aquae, Osijek, Kavadar și cu loc de descoperire necunoscut în Moesia Superior,²⁹ Ratiaria și Novae în Moesia Inferior, descoperiri datate în majoritatea situațiilor în secolul al III-lea p. Chr.³⁰ Pe teritoriul României, camee cu efigia Medusei au fost descoperite la Ibida³¹, Apulum³², posibil la Micia³³, iar la

¹² Henig 1974, 20.

¹³ Milovanović, Anđelković Grasar 2017, 168; Henig 1974, 20.

¹⁴ Karaglou 2018, 9-10.

¹⁵ Ovid, *Metamorphoses* 4.753-803.

¹⁶ Milovanović, Anđelković Grasar 2017, 168.

¹⁷ A se vedea cerceii de aur cu camee de la Drobeta sau Tomis.

¹⁸ Popović 1989, p. 54.

¹⁹ Marshman 2015, 25; Aparaschivei 2018, 95.

²⁰ Popović 2010, 60; Marshman 2015, 25.

²¹ Milovanović, Anđelković Grasar 2017, 168; Karaglou 2018, 8.

²² Henig 1974, 20.

²³ Milovanović, Anđelković Grasar 2017, 168.

²⁴ Henig 1974, 20; Marshman 2015, 25.

²⁵ Riha 1990, p. 128, Taf. 5/64.

²⁶ Krug 1981, 184, 239.

²⁷ Guiraud 1988, 201.

²⁸ Krug 1995, tafel 52.

²⁹ Popović 1989, 65-68; Milovanović, Anđelković Grasar 2017, 174-175.

³⁰ Dimitrova-Milčeva 1980, p. 108-109, no. 311, 313, 317; Guiraud 1988, 201.

³¹ Aparaschivei 2018, 96-97.

³² Ota 2020.

³³ Țeposu-David 1960, fig. 1/26. Din păcate imaginea nu este foarte clară.

Drobeta astfel de camee au fost încastate în doi cercei³⁴, pe când la Tomis ele decorează o pereche de cercei și un inel³⁵. Alături de acestea trebuie menționate și gemele și cameele din colecția Cabinei-ului Numismatic al Academiei Române, publicate de către M. Gramatopol³⁶.

Discuții asupra datării

Subiectul reprezentării Medusei este unul foarte popular atât în timpul antichității greco-romane cât și după răspândirea creștinismului³⁷, fiind folosit în reprezentări diferite inclusiv în perioada modernă.

Faptul că acest motiv este popular pe reprezentările din bijuterii feminine se datorează și faptului că privirea Medusei, conform unor părți ale legendei, împietrea doar subiecții masculini și prin urmare accesoriizarea unor astfel de bijuterii se referea în primul rând la protecția femeilor împotriva forței masculine distrugătoare³⁸. Un alt motiv pentru utilizarea unor astfel de camee, îl reprezintă și simbolistica asociată cu cultul fertilității și de ce nu, chiar prima funcție a bijuteriilor-ca obiecte de prestigiu.

Din punctul de vedere al tipologiei, capul Medusei a fost reprezentat în mai multe variante.

Tipul I

Reprezentat dintr-o parte, tipul fiind ilustrat printr-o serie de camee, în mare parte din sticlă și datate începând cu perioada elenistică târzie și până în perioada timpurie a Imperiului³⁹. Din această tipologie face parte și Medusa de la Ibida, precum și o camee aflată în colecția Muzeului Hermitage din Sankt Petersburg, alături de alte piese descoperite în Asia Mică⁴⁰, precum și

de Strozzi Medusa aflată în colecția British Museum⁴¹, Apollophanes' Medusa⁴², sau Medusa din colecția Farnese⁴³.

Tipul II

Reprezentare din față, tipică pentru cameele din perioada celei de-a doua jumătăți a sec. al II-lea și până la începutul sec. al IV-lea p. Chr.⁴⁴, cu originea în frumoasele camee de secol I, asociate în principal cu dinastia Iulio-Claudică⁴⁵. Acesta tip a fost divizat de către I. Popović în patru variante, în funcție de anumite trăsături stilistice.

Tipul III

Reprezentarea lui Perseus ca învingător, în mână având capul Medusei. Acest tip este cu prevalență reprezentat pe intalii și mai puțin pe camee.

La fel ca și în arta greacă, funcția apotropaică asociată în principal cu imaginea Medusei a dus la prevalența reprezentărilor de tip II, în detrimentul celorlalte⁴⁶.

Din punct de vedere stilistic, varianta de față se încadrează în tipul II-varianta 3 Popović⁴⁷. Cea mai apropiată analogie pentru cameea de la Cotușca-Nichiteni este o camee de opal, descoperită la Viminacium și datată în secolul al III-lea p. Chr.⁴⁸ Prin urmare, propunem ca datare restrânsă a acestui artefact, perioada secolului al III-lea p. Chr.

În ceea ce privește proveniența piesei, cu siguranță ea a fost lucrată într-unul dintre atelierile care funcționau în Imperiu la nivelul secolelor II-III p. Chr., cu siguranță din

³⁴ Bălăceanu 2006, 164.

³⁵ Lungu et alii 2012, 40, nr. cat. 35, pl. XIV/35 și 97, cr. Cat. 8, pl. XLV/8.

³⁶ Gramatopol 2011, p. 141, no. 356-359; 687-700, Pl. XVII și XXV-XXVI.

³⁷ Milovanović, Anđelković Grasar 2017, 167.

³⁸ Milovanović, Anđelković Grasar 2017, 173.

³⁹ Aparaschivei 2018, 96-97.

⁴⁰ Aparaschivei 2018, 96-97; Plantzos 1999, no. 468; SPIER 1992, no. 232. Referiri: Walters 1926, nos 1830, 1832; Richter 1971, nos 241, 242, 243, 687; Vollenweider 1966, pl. 17.7.

⁴¹ BM no. 1867,0507.389 (https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1867-0507-389).

⁴² Spier 1991, p. 93;

⁴³ Sena Chiesa 2009, 94.

⁴⁴ Popović 1989, 55; Milovanović, Anđelković Grasar 2017, 173.

⁴⁵ Karaglou 2018, 22.

⁴⁶ Nr. 87.AN.24 Getty Museum (<https://www.getty.edu/art/collection/objects/12867/unknown-maker-cameo-gem-with-perseus-holding-the-head-of-medusa-set-into-a-ring-roman-25-bc-ad-25/>) sau 1867,0507.383 British Museum (https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1867-0507-383).

⁴⁷ Popović 1989, 12.

⁴⁸ Popović 1989, p. 65.

apropiere. Prin urmare am putea propune, pe baza asemănărilor stilistice ca loc de proveniență, atelierul de la Viminacium⁴⁹.

Cum a ajuns această camee în afara granițelor Imperiului, este una dintre întrebările la care nu avem și probabil că nu vom avea niciodată, un răspuns. Comerț, pradă de război, sau zestre, toate aceste situații sunt plauzibile având în vedere faptul că este vorba despre un obiect prețios, de prestigiu. Mai trebuie menționat faptul că, fiind considerat un obiect important, sexul posesorului nu este predestinat, în egală măsură, cameea putea fi deținută atât de femei cât și de bărbați.

Concluzii

Cameea din onix cu imaginea Medusei, descoperită la Nichiteni, comuna

Cotușca, face parte din seria gliptică a cameelor cu chipul Gorgonei Medusa, foarte răspândit în perioada secolelor II-IV p. Chr. Pe baza detaliilor stilistice și a analogiilor ea poate fi încadrată cronologic în perioada secolului al III-lea p. Chr., fiind cu siguranță un produs al atelierelor din Imperiu, care funcționau în această perioadă.

Calitățile de a deturna efectul produs de deochi (*evil eye*) asupra purtătorului se pare că supraviețuiesc în conștiința umană până în perioada bizantină⁵⁰ și prin urmare golirea de conținut a motivului se petrece mult mai târziu, însă nu total, așa cum demonstrează folosirea cameelor de acest fel pentru a decora relicvării sau chiar coroane regale în perioada medievală⁵¹.

Bibliografie / Bibliography

Alicu, Rusu 1974. Alicu D., Rusu A., Câteva reprezentări ale Gorgonei Medusa în Dacia intracarpatică. *Acta Musei Napocensis*, 11: 93-101.

Aparaschivei D. 2018. Some engraved gemstones of Ibida fortress (Tulcea county). În *Archaeological Small Finds and Their Significance. Proceedings of the International Symposium from Deva – Geoagiu Băi, 23rd – 25th of March 2017*, Deva: 91-110.

Bažant J. 2013. Medusa, ancient gems, and the Holy Roman Emperor Charles IV. În *Anodos. Studies of the Ancient World*, 13: 35-50.

Bălăceanu M. 2006. *Podoabe în Dacia Romană*, Craiova.

Cravinho G. 2018. A Iconografia de Minerva através da gliptica. În Perea Yébenes S., Tomás García J. (eds.), *Glyptós gemas y camafeos greco-romanos: arte, mitologías, creencias*, Madrid-Salamanca: 41-82.

Dimitrova-Milčeva A. 1980. *Antike Gemmen und Kameen aus Archäologischen Nationalmuseum in Sofia*, Sofia.

Gramatopol M. 2011. *Geme și camee din colecția Cabinetului Numismatic al Academiei Române*, Brașov.

Guiraud H. 1988. *Intailles et camées de l'époque romaine en Gaule (Territoire français)*, Paris.

Hamat A., Dinulescu P. 2014. Câteva considerații cu privire la funcționalitatea bijuteriilor reflectate în descoperirile din provincia romană Dacia. În *Drobeta*: 95-108.

Henig M. 1974. A roman cameo from Wakefords Copse, Leigh Park, Havant, Hants. *Proceedings of Hampshire Field Club Archaeol. Society*, 31: 19-21.

Hesiod. Theogony. Perseus Digital Library, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Hes.+Th.+286> (acc. 01. 12. 2020).

Karaglou K. 2018. *Dangerous Beauty. Medusa in Classical Art*, The Metropolitan Museum of Art, 75/3, New York.

Krug A. 1981. *Antike Gemmen im Römisch-Germanischen Museum Köln, Sonderdruck aus Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 61, Frankfurt.

⁴⁹ Popović 1989, p. 54.

⁵⁰ Henig 1974, 20.

⁵¹ Bažant 2019

- Krug A. 1995.** Römische Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Trier. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 76, Frankfurt: 159-218.
- Lungu et alii 2012.** Lungu V., Covacef Z., Chera C., *Bijuterii antice din aur din colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, Constanța.
- Marshman I. J. 2015.** *Making Your Mark in Britannia. An Investigation into the use of Signet Rings and Intaglios in Roman Britain*, ms., Leicester.
- Milovanović B., Andelković Grasar J. 2017.** Female power that protects: examples of the apotropaic and decorative functions of the Medusa in roman visual culture from the territory of the Central Balkans. În *Starinar*, 67: 167-182.
- Ota R. 2009.** Mythological Scenes from Dacia Province: Perseus Killing Gorgon Medusa and Zeus Seducing Leda. *Pontica*, 42: 459 – 464.
- Ota R. 2020.** *A recently discovered cameo and a few notes on the glyptics from Apulum*, mss.
- Ovid. Metamorphoses.** The Latin Library, <https://www.thelatinlibrary.com/ovid.html> (acc. 01. 12. 2020).
- Păunescu et alii 1976.** Păunescu Al., Șadurschi P., Chirica V., *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I, București.
- Plantzos D. 1999.** *Hellenistic Engraved Gems*, Oxford.
- Popescu D. 1965.** Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1964. *SCI-VA*, XVI (3): 587-604.
- Popović I. 1989.** *Les camées romains au Musée National de Beograd*, Beograd.
- Popović I. 2010.** Roman cameos with female busts from Middle and Lower Danube. *Pallas*, 83: 203-224.
- Pseudo-Apollodorus. Bibliothek.** Theoi Text Library <https://www.theoi.com/Text/Apollodorus1.html> (acc. 01.12. 2020).
- Riha E. 1990.** *Der Römische Schmuck aus Augst und Kaiseraugst*, Augst.
- Richter G. 1971.** *Engraved Gems of the Romans – a supplement to the History of Roman Art (The Engraved Gems of the Greeks, Etruscans and Romans) – part II*, London.
- Sena Chiesa G. 2009.** *Cammei ad Aquileia: una prima ricognizione*, in G. Siena Chiesa, E. Gaggi, eds., *Aquileia e la glittica di era ellenistica e romana*, 177, Trieste, 2009, 83–99.
- Spier J. 1991.** Two Hellenistic Gems Rediscovered. *Antike Kunst*, 34 (2): 91 – 96.
- Spier J. 1992.** *Ancient Gems and Finger Rings. Catalogue of the Collections of the J. Paul Getty Museum*, Malibu.
- Șovan O. L. 2001.** Meduza de la Nichiteni. *Forum Cultural*, Direcția pentru Cultură Botoșani, I (2), Botoșani: 7-8.
- Șovan O. L. 2011.** Necropola din secolele IV-V de la Nichiteni (com. Coțușca, jud. Botoșani). În *Acta Musei Tutovensensis*, 6: 61-66.
- Teodor D. Gh. 1974.** Descoperiri arheologice din sec. VI-XI e.n. în județul Botoșani. *Din trecutul județului Botoșani*, I, Botoșani: 101-114.
- Teodor D. Gh. 1997.** *Descoperiri arheologice și numismatice la est de Carpați în secolele V-XI*, București.
- Timofan A. 2018.** Fascinanta Medusa. Timofan A. (ed.), *Pantheon 3D. I. Mituri Greco-romane*, Cluj- Napoca: 59-66.
- Țeposu-David L. 1960.** Gemele și cameele din muzeul de arheologie de la Cluj. Macrea M. (ed.), *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București: 525-534.
- Vollenweider M.-L. 1966.** *Die Steinschneidekunst und ihre Künstler in spätrepublikanischer und augusteischer Zeit*, Baden-Baden, 1966.
- Walters H. B. 1926.** *Catalogue of the Engraved Gems and Cameos Greek, Etruscan and Roman in the British Museum*, London, 1926.
- Zaharia N. 1961.** Descoperiri paleolitice în Moldova efectuate între anii 1952 și 1957. *Arheologia Moldovei*, I: 11-42.
- Zaharia et alii 1970.** Zaharia N., Petrescu-Dîmbovița M., Zaharia E., *Așezări din Moldova (de la paleolitic până în secolul al XVIII-lea)*, București.
- Zaharia N., Zaharia E. 1974.** Contribuții privind rezultatele unor cercetări arheologice în Câmpia Jijiei Superioare din jud. Botoșani. *Din trecutul județului Botoșani*, I, Botoșani: 135-156.

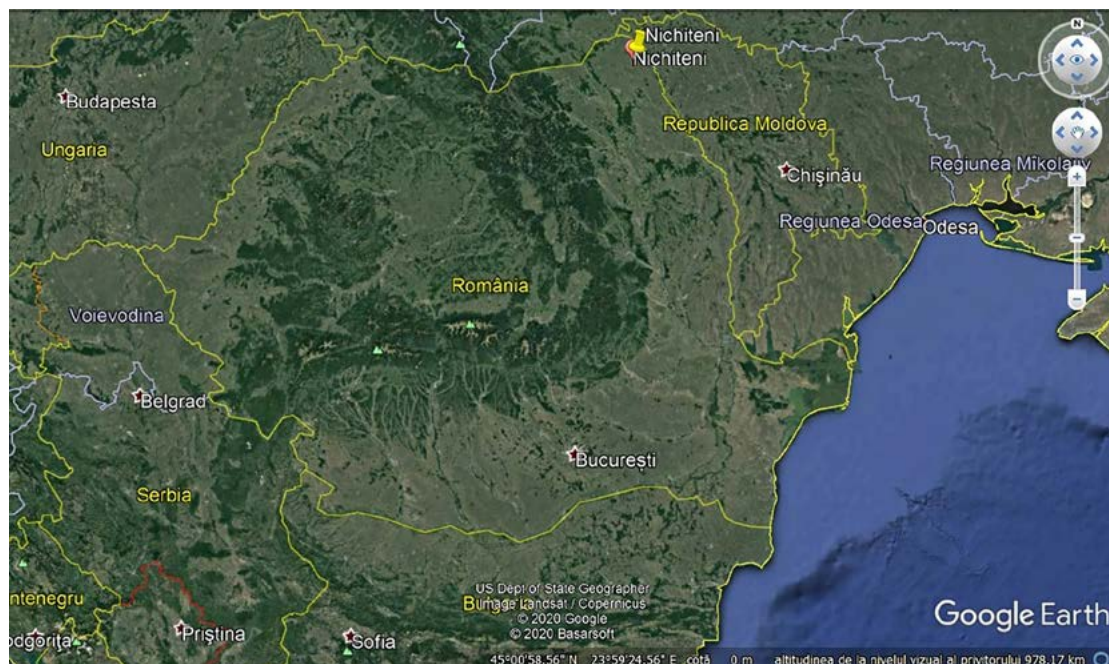

Fig. 1 Harta României cu localizarea satului Nichiteni, comuna Cotușca, jud. Botoșani.
Fig. 1 The map of Romania with Nichiteni village, Cotușca commune, Botoșani County-location detail.

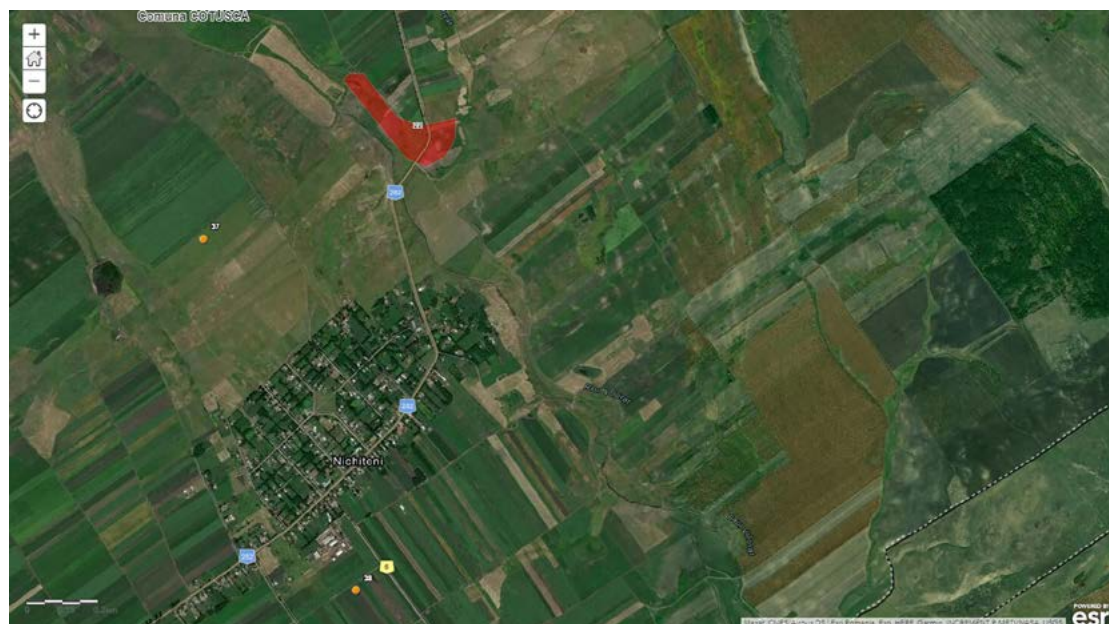

Fig. 2 Hartă cu amplasamentul necropolei de sec. IV-V de la Nichiteni, comuna Cotușca.
Fig. 2 The map with the placement of necropolis from Nichiteni village, Cotușca commune.

Fig. 3 Cameea romană descoperită la Nichiteni, comuna Cotușca, fotografie Adela Kovács.

Fig. 3 The Roman cameo from Nichiteni village, Cotușca commune, photography by Adela Kovács.

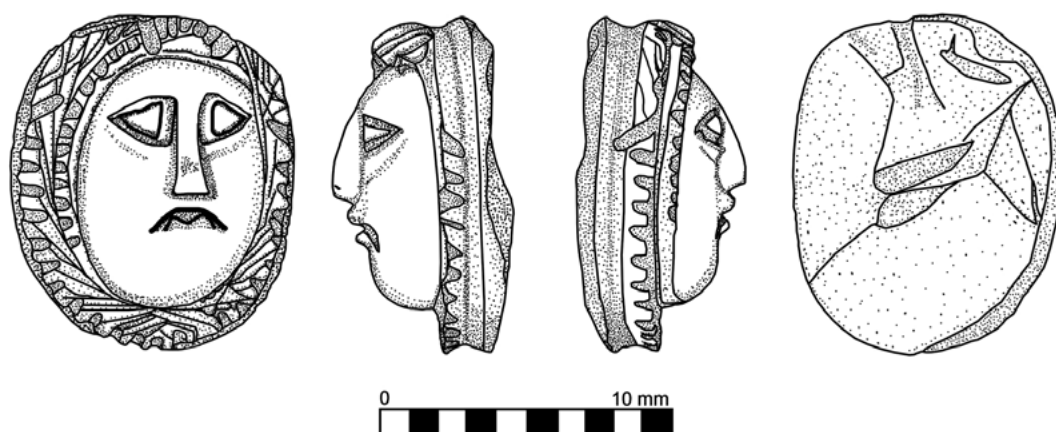

Fig. 4 Cameea romană de la Nichiteni, comuna Cotușca, desen de Adela Kovács.

Fig. 4 The Roman cameo from Nichiteni village, Cotușca commune, drawing by Adela Kovács.

Fig. 5 Cameea romană de la Nichiteni, comuna Cotușca.

Detalii, fotografie de Adela Kovács.

Fig. 5 The roman cameo from Nichiteni village, Cotușca commune.

Details, photography by Adela Kovács